

Het gevaarlijke platteland of de corrupte stad?

- Onderzoek naar criminaliteit in steden en op het platteland in negentiende eeuws Noord-Brabant -

Het enige overgebleven gebouw van het Hof van Assisen.

Bron: <http://www.bossche-encyclopedie.nl/panden/hinthamerstraat%2074.org.jpg>

Inhoudsopgave

– Inleiding	pagina 3
– Rechtspraak in N-B	pagina 6
– Hoofdstuk 1	pagina 7
– Hoofdstuk 2	pagina 10
– Hoofdstuk 3	pagina 14
– Conclusie	pagina 17

Bijlage

Bibliografie

Woorden:6480

**Bart Schillings
3002713
Bachelorscriptie**

Inleiding

Op 12 mei 2015 zond de Nederlandse Publieke omroep de Nationale Misdaadmeter uit. Gebaseerd op de jaarcijfers van de politie werd criminaliteit in de verschillende gemeentes in Nederland in kaart gebracht. Nederland kende heel lang geen uniforme rechtspraak. Pas met de komst van de Fransen in 1795 werd hier een einde aan gemaakt doordat het Franse recht geïntroduceerd werd. Na het vertrek van de Fransen in 1813 duurde het nog 25 jaar voordat de eerste officiële nationale Nederlandse codificatie ingevoerd werd. In dit essay zal eerst kort de historiografie van onderzoek naar criminaliteit in de moderne tijd uiteengezet worden. Hierin gaf de aandacht op steden en op dan ook voornamelijk op mannen een scheef beeld van de daadwerkelijke criminaliteit in het verleden. Door onderzoek te doen naar de regio Den Bosch in de periode 1814-1838 hoop ik een completer beeld te schetsen van criminaliteit in een bepaalde regio dan tot nu toe het geval is geweest. In hoeverre verschilde criminaliteit in steden en op het platteland in de regio rond Den Bosch in de periode 1814-1838?

Onderzoek naar criminaliteit in het verleden is in Nederland pas echt op de kaart gezet door de socioloog Willem Bongers in het begin van de twintigste eeuw. In 1905 voltooide hij zijn proefschrift '*Criminality and Economic Conditions*', waarin hij misdadig gedrag koppelde aan verslechterde economische omstandigheden. Hiermee zette Bongers zich af tegen de Italiaanse school die vanuit een biologisch perspectief naar criminaliteit keek en vooral tegen Cesare Lombroso, die in zijn werk '*Uomo delinquente*' criminaliteit koppelde aan de menselijke natuur en het zag als een erfelijke aandoening¹. Bongers pleitte om criminaliteit vanuit een sociologisch oogpunt te bekijken en gebruik te maken van statistische gegevens om beweringen kracht bij te zetten. In zijn onderzoek zag Bongers een correlatie tussen stijgende graanprijzen en een toename in vermogensdelicten gepaard met een afname in geweldsdelicten. Deze gehele tendens zette hij in het licht van de opkomst van het kapitalisme. Hoewel deze argumentering een voldoende verklaring geeft voor stijgend aantal vermogensdelicten, is dit geen verklaring voor de dalende geweldsdelicten, die in zijn boek nauwelijks aandacht kregen en wellicht te wijten was aan zijn marxistische opvattingen die hem zo op economische factoren gefixeerd hielden².

Naast economische groei, komt het thema van modernisering ook veelvuldig terug in de historiografie van criminaliteit. In 1976 publiceerde de Amerikaanse criminoloog Howard Zehr zijn studie '*Crime and the Development of Modern Society*'. De modernisering van de maatschappij in de negentiende eeuw zou voor een afname van respect voor bestaande normen zorgen en voor een afname in sociale controle en waardering voor de rechten en eigendom van andere. Urbanisatie werd vaak gezien als een katalysator voor dit proces³. Zehr's grootste kritiekpunt tegen al bestaande studies naar criminaliteit was dat het grootste gedeelte van dit onderzoek van kwalitatieve aard was terwijl hij van mening was dat kwantitatief onderzoek het beste uitgangspunt was om criminaliteit in het verleden goed in kaart te brengen. Alleen dan kon er iets substantieels gezegd worden over mogelijke oorzaken en tendensen in de geschiedenis van de misdaad. Zehr zette vraagtekens bij de gedachte dat urbanisatie een toename in misdaad als gevolg had. Dit deed hij door te onderzoeken of er verschillende patronen te onderscheiden waren in criminaliteit in steden en op het platteland. Hoewel er een correlatie was tussen economisch zware tijden en diefstal en tussen de omvang van de gemeenschap, was er geen duidelijk verband tussen diefstal en urbanisatie. Ook in steden waren kleine gemeenschappen waar de sociale controle hoog was, zoals in dorpen. En ook in dorpen kon een proces van individualisering plaatsvinden die zo vaak aan de steeds groter wordende stad werd toegewezen. Zehr trok dezelfde conclusie met betrekking tot geweldsdelicten. Hoewel er een licht

1 C. Lombroso, *Uomo Delinquente*, (Milaan, 1876)

2 W. Bongers, *Criminality and Economic Conditions*, (Amsterdam, 1905)

3 H. Zehr, *Crime and the Development of Modern Society; Patterns of Criminality in Nineteenth Century Germany and France*, (Londen, 1976)

verschil was in het voordeel van de stad ten tijde van industriële groei, was er over de langere termijn geen verschil in geweldsdelicten die in de stad of op het platteland plaatsvonden⁴.

Niet alleen bij historici was geweld in het verleden een punt van aandacht. Psycholoog Steven Pinker bracht in 2011 zijn boek *'The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined'* uit, waarin hij stelde dat de mensheid in zijn geheel, door de komst van beschaving ongeveer 12.000 jaar geleden, minder gewelddadig werd. Ontwikkelingen zoals de opkomst natiestaat, vrouwenemancipatie en de steeds 'kleiner wordende wereld' door het proces van globalisering, hebben hieraan bijgedragen⁵. Pinker leunde in zijn werk erg op de beschavingstheorie van Norbert Elias. Elias was van mening dat samenlevingen na de Middeleeuwen op lange termijn beschaafder werden, dus ook minder gewelddadig, doordat de toename in complexe sociale banden in een samenleving, een grotere mate van individuele zelfbeheersing als gevolg had⁶.

Onderzoek naar misdaad in het verleden kwam meer onder aandacht in Nederland toen in 1973 *'The Dutch group for study of Penal History'* werd opgericht. Deze, in beginsel informele, studiegroep werd in 1978 omgevormd tot de *'International Association for the History of Crime and Criminal Justice'*. De bekende criminologen Herman Diederiks en Pieter Spierenburg stonden aan de basis van deze organisatie. Spierenburg promoveerde op het gebruik van lijfstraffen in De Republiek in de zestiende en zeventiende eeuw. Het gebruik van geweld en de ontwikkeling van het gevangeniswezen waren belangrijke thema's in zijn latere werken. Herman Diederiks, hoewel zijn eerste paar boeken een sociaal-demografisch thema hadden, bracht in 1992 *'In een land van justitie. Criminaliteit van vrouwen, soldaten en ambtenaren in de achttiende eeuwse Republiek'* uit. Dit slechts 82 pagina tellende werk introduceerde een nieuwe invalshoek in de Nederlandse historische criminologie, namelijk het gender perspectief. Hoewel het slechts één onderdeel van een uitgebreidere studie was, was het in ieder geval een begin. 'Vrouwencriminaliteit' was tot dan toe een ondergesneeuwd onderwerp in de toch al jonge discipline van historische criminologie en het besef voor het belang voor een breder perspectief in het onderzoek zou nog moeten groeien, maar de eerste stap was gezet. De aandacht voor dit perspectief kwam ook terug in Engeland. In 2003 kwam *'Crime, Gender and Social Order in Early Modern England'* van de hand van Gatherine Walker. In deze studie trok ze de aannamen dat criminaliteit voor het overgrote deel een mannelijk aangelegenheid was in twijfel. Daarnaast zette ze vraagtekens bij de gedachte dat vrouwen een mildere behandeling kregen voor de rechtbank, omdat het vooroordeel bestond dat misdaad door vrouwen kleinschaliger, minder ernstig en vaak ondoordacht was. Walker concludeerde dat, hoewel er een kwantitatief verschil was tussen mannen en vrouwen, het verschil tussen de seksen met betrekking tot de aard en de uitvoering van de misdaad minder ver uit elkaar lag dan lange tijd aangenomen was. Vrouwen konden even gewelddadig zijn en waren vaak ook voorbereid wat niet de indruk gaf dat het criminele vrouwen ondoordacht waren⁷. Walker heeft laten zien dat vrouwen in onderzoek naar criminaliteit zeker niet vergeten mogen worden

Ook in Nederland heeft de aandacht naar criminaliteit onder vrouwen doorgezet. In *'Misdadige Vrouwen: criminaliteit en rechtspraak in Holland in 1600-1800'*, uitgebracht in 2014, onderzocht historicus Manon van der Heijden het aandeel van vrouwen in misdaad in de Hollandse steden. Tekenend voor deze periode was het grote aantal van zelfstandige vrouwen. Doordat nabij een miljoen mannen gedurende de periode met de Verenigde Oost-Indische Compagnie vertrokken, waarvan de helft niet meer zou terugkeren, was er in de Republiek een aanzienlijke groep van vrouwen die op eigen benen moesten staan. Dit kwam niet alleen tot uiting in een stijging van

4 H. Zehr, *'Crime and the Development of Modern Society; Patterns of Criminality in Nineteenth Century Germany and France'*, (Londen, 1976)

5 S. Pinker, *'The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined'*, (New York, 2011)

6 N. Elias, *'Über den Prozeß der Zivilisation'*, (Duitsland, 1939)

7 G Walker, *'Crime, Gender and Social Order in Early Modern England'*, (Cambridge, 2003)

vrouwen die onafhankelijke handelden in het publieke domein maar ook tot een grote aanwezigheid in de rechtszaal. Opvallend hierbij was dat gedurende deze periode vrouwen verantwoordelijk waren voor nagenoeg de helft van alle misdaad. Niet alleen in de categorieën waar men een oververtegenwoordiging van vrouwen zou verwachten zoals prostitutie en infanticide, ook in geweldsdelicten en vermogensdelicten waren vrouwen sterk aanwezig. Net als Walker, concludeerde Van Der Heijden dat de aard van de misdaad niet veel anders tussen mannen en vrouwen. Vrouwen schroomde niet om fors geweld te gebruiken. Daarnaast had diefstal van luxeartikelen zoals kleding en sieraden een grotere aandeel bij vrouwencriminaliteit dan diefstal van levensmiddelen. Dit laat zien dat diefstal niet altijd door zware economisch omstandigheden gedreven werd⁸.

Misdaad in het verleden als onderzoeksonderwerp in de geschiedschrijving is een nieuw fenomeen. Dit heeft zowel zijn voordelen als nadelen. Het voordeel is dat er nog veel tegels gelicht kunnen worden, veel onderwerpen aangekaart kunnen worden, aangezien men, in vergelijking met onderwerpen die al langer onder het vergrootglas van historici liggen, recentelijk pas een tipje van de sluier heeft gelicht. Het nadeel, in zoverre men het een nadeel kan noemen, is dat dit een grote verscheidenheid in onderwerpen als gevolg heeft en nog geen samenhang is. Zoals aangegeven is gender een van de nieuwste perspectieven met betrekking tot criminaliteit, maar ook hierin ligt de focus te veel op steden. In het onderzoek van bijvoorbeeld Van Der Heijden werd enkel gekeken naar criminaliteit in de steden. Begrijpelijk, vanwege de grotere volledigheid van het bronmateriaal, maar niet geheel terecht. Een probleem wat zij ook zelf onderschrijft. Onderzoek naar criminaliteit op het platteland, los van onderzoek naar bendes op het platteland en het werk van Howard Zehr, is op zijn zachtst gezegd minimaal. Zelfs het werk van Zehr, dat zich uitstrekt over twee eeuwen en een groot geografisch gebied omvat, is ontoereikend als het gaat om vragen over bijvoorbeeld regionale diversiteit. In Nederland is er bijna geen aandacht voor het platteland, omdat de focus al snel naar 'Holland' gaat vanwege de bepalende rol die deze provincies gespeeld hebben in de Nederlandse geschiedenis. Het is een illusie dat door het schrijven van dit essay een grote verandering teweeg gebracht zal worden in deze focus, maar het poogt de criminaliteit vanuit een andere invalshoek te bekijken. Door vanuit verschillende perspectieven te kijken naar criminaliteit zowel in de steden als op het platteland, hoop ik een beter beeld te kunnen schetsen van de gelijkenissen en verschillen tussen stad en platteland. Den Bosch en Tilburg zijn de twee steden die in dit onderzoek centraal staan, het platteland behelst alle dorpen die in een straal van 35 kilometer rond Den Bosch liggen. Door onderzoek te doen naar vonnissen uit de periode 1814-1838 heb ik een database opgezet die mijn bevindingen ondersteunen.

In hoeverre verschilde criminaliteit in steden en op het platteland in de regio rond Den Bosch in de periode 1814-1838?

Verdeeld over drie hoofdstukken zal ik een antwoord uiteenzetten op deze vragen. Het eerst hoofdstuk heeft betrekking tot de verschillen tussen stad en platteland in het algemeen. Door een beeld te geven van de politieke, economisch en sociale situatie van Noord-Brabant in de periode 1814 en 1838, wordt de criminaliteit in de historische context geplaatst. Misdaad vond niet plaats in een vacuüm, maar werd beïnvloed door de maatschappij.

In het tweede hoofdstuk wordt het verschil in gender in steden en dorpen uiteengezet. Hierbij maak ik gebruik van de volkstellingen van 1795 en 1830 om een idee van de demografische samenstelling van Noord-Brabant te geven.

⁸ M. Van Der Heijden, *Misdadige Vrouwen: criminaliteit en rechtspraak in Holland in 1600-1800*, (Amsterdam, 2014)

Het derde hoofdstuk laat het verschil in soort criminaliteit zien. Zijn stedelingen gewelddadiger op juist mensen op het platteland? Is er een verschil in soort criminaliteit en gender?

Rechtspraak in Noord-Brabant in de negentiende eeuw

In het begin van de negentiende eeuw werd de Nederlandse rechtspraak bepaald vanuit Parijs, aangezien Nederland vanaf 1810 officieel onderdeel was van het Franse Keizerrijk. Toen in 1813 de invloedssfeer van Frankrijk werd teruggedrongen doordat Napoleon Bonaparte zijn greep op zijn keizerrijk begon te verliezen, werd in Nederland de onafhankelijkheid hersteld. Dit betekende echter niet dat met de hernieuwde onafhankelijkheid ook alles veranderde in de Nederlandse rechtspraak. In de periode 1813-1838 werd de Franse wetgeving *grosso modo* provisioneel gehandhaafd in afwachting van een eigen nationale codificatie⁹. Hoewel de geografische indeling van arrondissementen met elk hun eigen vrederegerechthoven en rechtbank van eerste aanleg gehandhaafd werd, werd niet alles van de Fransen overgenomen. Vanzelfsprekend verdween de functie van Parijs als hoogste rechtbank en het Frans als voertaal voor gerechtelijke stukken, maar ook de twaalfkoppige jury werd afgeschaft¹⁰.

In eerste instantie, als men een geschil had, ging men naar het vrederecht. Bijna elke grote plaats had wel een vrederecht met als functie het filteren van de zwaardere overtredingen van kleinere vergrijpen en geschillen. Daarom was het niet noodzakelijk dat de zittende 'rechter' een juridische opleiding had genoten, dit vanwege zijn bemiddelende functie. Denk hierbij aan schade aan land, gewassen of ander eigendom tot een waarde van 100 franc, burenruzies, zaken met betrekking tot arbeidsovereenkomsten of bezitsrecht¹¹.

Boven het vrederecht stond de Rechtbank van Eerste Aanleg. In de periode 1813-1838 waren er in Brabant drie van deze rechtbanken, gezeteld in Brede, Eindhoven en 's-Hertogenbosch. Men kon bij deze rechtbanken beroep aantekenen over besluiten van het vrederecht. Daarnaast had elke rechtbank ten minste twee officiers van justitie. Deze hadden in essentie dezelfde functie als vandaag de dag, namelijk het vertegenwoordigen van de staat als openbaar aanklager in zwaardere strafzaken. Alle zaken waarop een maximum gevangenisstraf van vijf jaar stond, werd behandeld door de rechtbank van eerste aanleg. Denk hierbij aan inbraak, mishandeling, diefstal, het niet nakomen van wettelijke voorschriften. Voor strafvonnissen uitgesproken door deze rechtbanken kon men beroep aantekenen bij de Rechtbank van Eerste Aanleg in de provinciehoofdstad. Wilde men nog een keer beroep aantekenen dan moest dat bij de provinciehoofdstad van een naburige provincie. In het geval van Den Bosch was dat Arnhem¹².

Boven de Rechtbank van Eerste Aanleg stond het Hof van Assisen. Dit was geen permanente rechtbank, maar kwam eens in de drie maanden bijeen. Elk kwartaal werden nieuwe rechters benoemd, bestaande uit zowel rechters van het Hooggerechtshof in Den Haag als rechters van de Rechtbank van Eerste aanleg in de hoofdplaats van het departement. De officier van justitie, in dit geval procureur-crimineel, kwam eveneens uit Den Haag. Het Hof van Assisen oordeelde enkel over misdaden die bestraft werden met lijfstraffen of waarop minimaal vijf jaar gevangenisstraf stond. Denk hierbij aan moord, verkrachting, roof, diefstal, valsheid in geschrifte en rebellie. Men kon niet meer in beroep gaan na een uitspraak van het Hof van Assisen¹³.

9 W.G.M. Van der Heijden, *Noord-Brabant in de negentiende eeuw – een institutionele handleiding* (Hilversum, 1993), pagina 45

10 Ibidem, pagina 46

11 Ibidem, pagina 47

12 Ibidem pagina 48

13 Ibidem, pagina 49

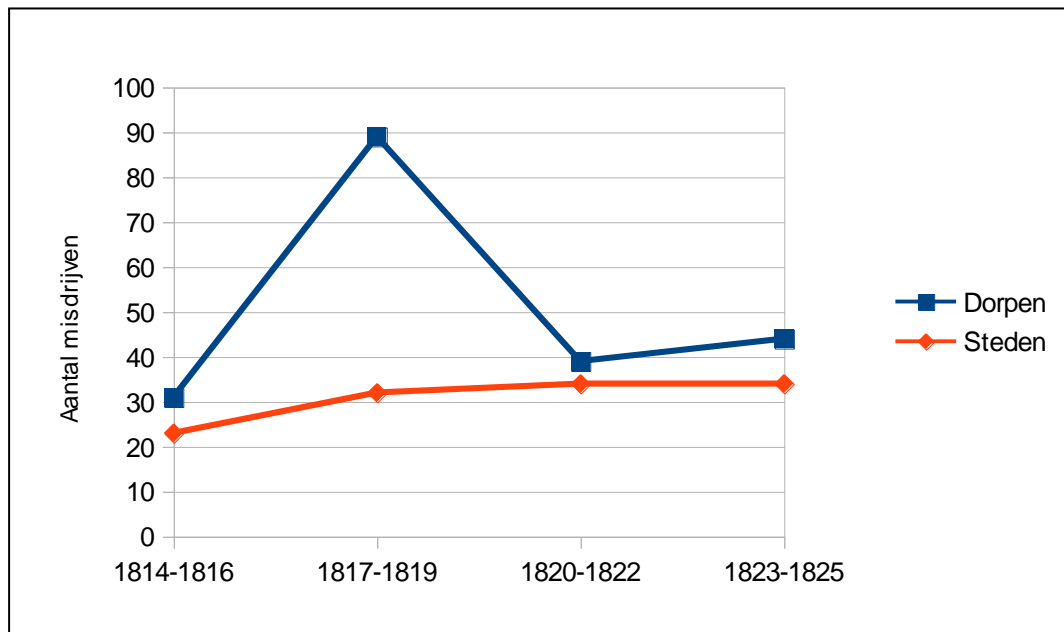
Hoofdstuk 1

Brabant zat al sinds 1568, met het uitbreken van de Nederlandse opstand, als het ware ‘gevangen’ in de strijd tussen Noord en Zuid. Van generaliteitsland in 1648 dat onder het gezag van de Staten Generaal stond, tot het autonome Bataafs-Brabant dat in 1796 werd erkend met de komst van de Fransen, Brabant was altijd al het toneel geweest van de strijd tussen Brussel en Den Haag. Ondanks de staatkundige gelijkheid met andere gewesten, had Brabant hierdoor een economische achterstand opgelopen die nauwelijks meer in te halen was. Daarnaast was het een overwegend katholiek gewest, dat desondanks meer culturele overeenkomsten had met het protestantse noorden, dan het katholieke zuiden vanwege de sterkere banden met Noord-Nederland¹⁴.

Ook de periode 1814-1838, centraal in dit onderzoek, was geen rustige periode voor Noord-Brabant. De expansiedrang die Frankrijk in de ruim twintig jaar voor deze periode had laten zien, boezemde angst in bij de Europese vorsten. De Franse liberale gedachten waren een bedreiging voor hun soevereiniteit en deze moesten dan ook ingedamd worden. De gedachtegang was dat wanneer er sterke staten rondom de Franse staat gecreëerd zouden worden, dit een mogelijke tweede Franse expansie in de kiem kon smoren. Voor de Bataafse Republiek kwam dit tot uiting door de samenvoeging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden in 1815 in een verenigd Koninkrijk onder leiding van Koning Willem I. Brabant was geen grensgebied meer, maar een autonome centrumprovincie. Dit kwam echter niet overeen met de economische situatie van Brabant. In 1806 had Napoleon het Continentale Stelsel ingevoerd, een protectionistische maatregel die handel met het Verenigd Koninkrijk verbood en de eigen economie beschermde. Met het verdwijnen van Napoleon en daarmee ook dit stelsel, kwam het Brabantse bedrijfsleven onder druk te staan door toenemende concurrentie vanuit het buitenland. Vooral de textielabrikanten, Tilburg voorop, ondervond last door import van textiel van Engelse hand. Nu de restricties op de import en export verleden tijd waren, konden de Nederlanden zich weer richten op hun van oudsher belangrijkste bron van inkomsten, namelijk de handel. Willem I wilde de handel stimuleren door het voeren van een beleid die de industrialisatie van het Koninkrijk moest bevorderen. Door het verkrijgen van de Zuidelijke Nederlanden, die al verder gevorderd waren in het industrialisatieproces dan de Noordelijke Nederlanden, raakte Brabant als industriegebied in de vergetelheid¹⁵.

14 L.G.J. Verberne, *Noord-Brabant in de Negentiende eeuw tot omstreeks 1870*, (1947, Nijmegen), pag. 2

15 H.F.J.M. Van den Eerenbeemt, *'Geschiedenis van Noord-Brabant, Traditie en modernisering 1796-1890'*, (Amsterdam, 1996), pagina 21-22

grafiek 1

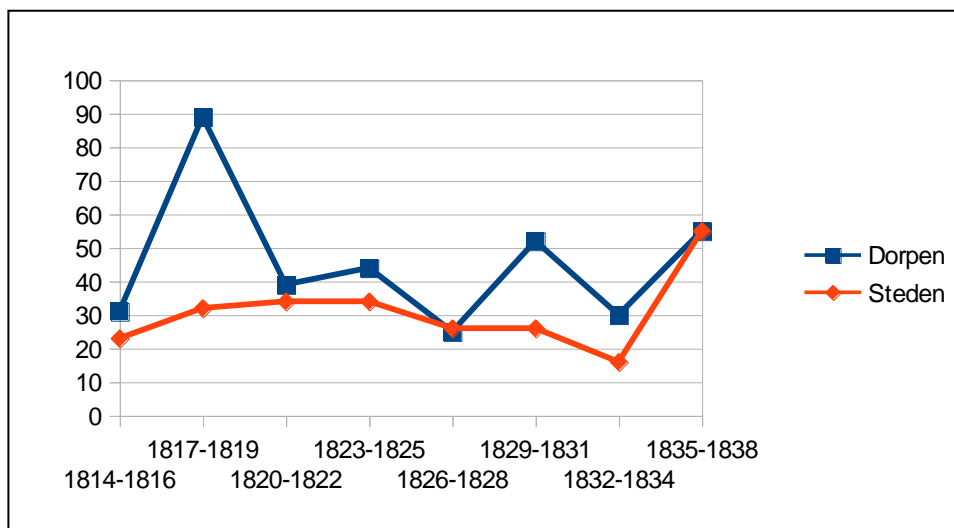
Het grootste gedeelte van de bevolking in Noord-Brabant, ook nog in Europa, was in hun bestaan afhankelijk van de landbouw. In 1816/1817 werd Europa geteisterd door een enorme landbouwcrisis. De schaal van deze crisis was zo groot dat deze niet te wijten valt aan de veranderende politiek constellatie van Europa. In 1816 daalde de gemiddelde temperatuur in de zomer tussen de 0,4 en 0,7 graden Celsius, waardoor het de stempel van 'het jaar zonder zomer' kreeg. Deze sterke daling in temperatuur was het gevolg van aanhoudende vulkanische activiteit in de periode 1812-1815 welke tot een climax kwam met de uitbarsting van de vulkaan Tomboro op het Indonesische eiland Sumbawa in 1815. De as die hierbij vrijkwam vormde een schild tegen zonnestralen, wat voor een 'kleine ijstijd' zorgde.¹⁶ Deze daling in temperatuur had een direct effect op de oogst van boeren in heel Europa met als gevolg een enorme stijging van de graanprijzen en het uitbreken van rellen. Hoewel in Brabant geen rellen uitbraken, voelde de bevolking wel de gevolgen van deze agrarische crisis. Deze crisis had ook invloed op de criminaliteit. In de regio rond Den Bosch steeg de criminaliteit in de periode 1817-1819 enorm in vergelijking met de periode 1814-1816. Hoewel de criminaliteit in de steden redelijk stabiel bleef in deze periode, zoals te zien in grafiek 1, verdrievoudigde de criminaliteit op het platteland in de periode 1817-1819 in vergelijking met de periode daarvoor. De zware misdaad steeg van 31 strafbare feiten naar 89.

Een andere belangrijke gebeurtenis in deze periode is de Belgische onafhankelijkheidsstrijd. In juli 1830 brak in Frankrijk een kortstondige opstand uit, het gevolg van enkele uitgebrachte ordonnanties door de koning die in de ogen van de bevolking de constitutie schade¹⁷. De gebeurtenissen in Frankrijk hadden ook invloed op de Nederlanden. Net als bij de Franse bevolking, heerste er in Noord-Brabant en de zuidelijke Nederlanden onvrede over het politieke beleid van hun vorst. Het grootste gedeelte van de bevolking in de zuidelijke Nederlanden was nog Franstalig. In zijn taalpolitiek, die het gebruik van de Nederlandse taal bevorderde om een eenheid tussen Noord en Zuid te creëren, ging Willem I voorbij aan de diversiteit van culturele aspecten die bestond tussen Noord en Zuid. Zoals eerder gezegd liepen de economische belangen in het noorden en zuiden ook niet parallel. Zo zijn er nog een tal van oorzaken voor de onvrede van de Zuidelijke Nederlanden op te noemen die ik, omdat ze simpelweg niet relevant zijn voor dit specifieke

16 John Post (1970), "The Economic Crisis of 1816-1817 and Its Social and Political Consequences", *The Journal of Economic History* 30 (1): 248-250

17 E Hoffman, *Noord-Brabant en de opstand van 1830*, (Tilburg, 1974), pagina 67-68

onderzoek, achterwege zal laten. Wel belangrijk is dat de onvrede op verschillende manieren werd geuit. In Noord-Brabant gebeurde dit door het aanbieden van een groot aantal petitie's in de jaren 1828 en 1829 die pleitten voor verandering van het regeringsbeleid met betrekking tot Noord-Brabant. Van de honderdvijfentachtig gemeentes verstuurde vierenzeventig gemeentes, waaronder vijf van de tien steden een dergelijke petitie¹⁸. Een ongekend hoog aantal, helemaal als men in ogenschouw neemt dat het geen gecoördineerde actie was. In België leidde de onvrede uiteindelijk tot een opstand. Brabant zat wederom vast in de strijd tussen Noord en Zuid en merkte hier het effect van doordat een aanzienlijk aantal Noord-Nederlandse soldaten gedurende een aantal jaren ingekwartierd werd bij de bevolking van deze provincie.

Grafiek 2.

In grafiek 2 zien we de criminaliteit van de gehele periode 1814-1838. Vanaf de jaren dertig was wederom een significante stijging van criminaliteit die zich vooral in de steden manifesteerde. De inkwartiering van het leger kan hiervoor een aanleiding zijn geweest. Soldaten werden zowel in steden als op het platteland bij burgers ingekwartierd, omdat de capaciteit van de kazernes onvoldoende was om gehele legermacht te huisvesten¹⁹. De gemiddelde vergoeding voor het onderbrengen van een militair was vijfendertig cent per dag, ongeacht de rang. Hiermee moest voor zowel eten als andere voorzieningen, zoals brandstof om het huis te verwarmen, gezorgd worden²⁰. Op het platteland, dat grotendeels zelfvoorzienend was, was deze last makkelijker te dragen dan in de steden, waar alles gekocht moest worden. Doordat de vraag steeg, stegen de prijzen ook al snel waardoor men kan concluderen dat de vijfendertig cent al snel niet toereikend was om de kosten te dekken²¹. In Den Bosch werden voornamelijk officieren ingekwartierd. Deze kwamen terecht bij de gegoede burgerij die de kosten wel konden dragen. Echter vanaf 1830 waren in Den Bosch 4300 soldaten gelegerd op een bevolking van ongeveer 20.000²². Ook in de dorpen was de aanwezigheid groot. Bijvoorbeeld Oisterwijk was gedurende de periode 1830-1840 met minimaal 600 ingekwartierden belast op een bevolking van 1750 inwoners, gebaseerd op de volkstelling van 1830²³. Het is voor te stellen dat een dergelijke aanwezigheid een negatieve impact had op het dagelijkse leven van de bewoners doordat een groot deel van de voorzieningen, zowel de sociale als economische, gedeeld moesten worden. Hoewel er geklaagd werd over overlast van de soldaten, passeerde weinig militairen het Hof van Assisen, die zoals gezegd, belast was met de zware criminaliteit. Opvallend is dus dat vooral de plaatselijke bevolking genoodzaakt was het criminele pad in te slaan.

18 H.F.J.M. Van den Eerenbeemt, 'Vreemde militairen in een gesloten samenleving', (Tilburg, 1986), pagina 6

19 Ibidem, pagina 15

20 Ibidem, pagina 51

21 Ibidem, pagina 51

22 Ibidem, pagina 23

23 Ibidem, pagina 17

Hoofdstuk 2

De volkstelling zijn van essentieel belang om een beter inzicht te krijgen in het demografisch landschap van Brabant aan het begin van de negentiende eeuw. Door de volkstellingen van 1795 en van 1830 naast elkaar te leggen, kan de verhouding tussen het aantal mannen en het aantal vrouwen in zowel dorpen als in steden in kaart gebracht worden. De database waarop dit onderzoek gebaseerd is beslaat ruwweg een gebied van zeventig kilometer in diameter, met Den Bosch als centrum. In een totaal zijn er vijfenzeventig gemeentes te onderscheiden. Den Bosch en Tilburg zijn al genoemd, de volledige lijst van de plattelandsgemeente en een uitgebreide beschrijving van de inhoud van de database zijn in de bijlage toegevoegd.

De volkstelling van 1795 is niet compleet genoeg om een duidelijk onderscheid te maken tussen het aantal mannen en vrouwen of om een compleet beeld te geven van de bevolking op het platteland. Toch is deze in zijn geheel niet onbelangrijk om de bevolking van Brabant in kaart te brengen wanneer de telling van 1830 ernaast gelegd wordt, die nagenoeg wel compleet is. Haast vanzelfsprekend had Den Bosch de meeste inwoners. In vijfendertig jaar tijd steeg het inwonertal van de provinciehoofdstad van 12.627 naar 20.489. Deze stijging, waar ook al ruim 2000 militairen bijzaten, had als gevolg dat er een licht overschot aan mannen in Den Bosch aanwezig was. De bevolking van Tilburg steeg in dezelfde periode van 8.532 naar 11.726, maar hier hadden de vrouwen een lichte meerderheid. In totaal steeg de stedelijke bevolking in deze regio van 21.159 naar 32.215, een stijging van meer dan 50%.

De stijging op het platteland is lastiger vast te stellen. Van de drieënzeventig, waren voor slechts zevenendertig gemeentes de cijfers uit 1795 bekend. Tezamen telden deze 57.046 inwoners, zonder specificatie van geslacht of huwelijksstatus. Het zou te makkelijk en onverantwoord zijn om dit getal te verdubbelen om op een aannemelijk totaal aantal uit te komen. Dat zou betekenen dat de bevolking op het platteland nauwelijks gegroeid was, aangezien de volkstelling van 1830, waarvan slechts negen gemeentes ontbraken, al uitkwam op een bevolking van 118.173. Daarnaast zijn de grootste gemeentes, althans in vergelijking met de cijfers van 1830, in de telling van 1795 meegeteld. In het eerste deel van *'De Geschiedenis van Noord-Brabant'* schatten de auteurs van het hoofdstuk betreffende de demografie, Theo Engelen en Paul Klep, het inwonertal van Noord-Brabant in 1795 op circa 273.000, in 1830 was dit 348.891²⁴. In de regio waar dit onderzoek zich op richt, woonden in 1830 volgens de volkstellingen 150.388 mensen, ofwel 43,1% van de totale Noord-Brabantse bevolking. Als dit ook voor 1795 zou gelden, dan zou de bevolking op het platteland ruwweg op 96.500 uitkomen. Hiermee is nog niet vastgesteld dat dit mogelijke verschil van net geen 40.000 inwoners gedragen werd door de zesendertig gemeentes waarvan de cijfers niet bekend zijn, maar geheel onmogelijk is het niet te noemen.

Volkstelling platteland 1830					
	Ongehuwd	Gehuwd	Weduwe/Weduwenaar	Onbekende status	Totaal
Mannen	36911	16015	2529	3040	58495
Vrouwen	35778	16100	4615	3185	59678
Totaal	72689	32115	7144	6225	118173

Tabel 1

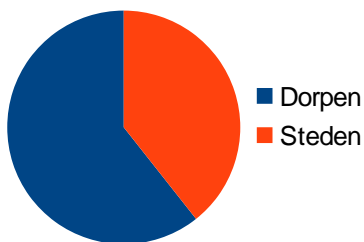
Tabel 1 is een weergave van de status van de totale plattelandsbevolking in de regio rondom Den Bosch in 1830. Het aandeel van ongehuwde is significant groter dan de andere drie categorieën. Aannemelijk is dat een groot deel van deze groep uit kinderen bestond, maar het aantal ongehuwde volwassenen mag niet onderschat worden. Brabant werd in de negentiende eeuw gekenmerkt door een malthusiaans voortplantingspatroon. In vergelijking met de rest van Nederland trouwden Brabanders minder en degene die wel trouwden, trouwden op een latere leeftijd dan

24 H.F.J.M. Van den Eerenbeemt, *'Geschiedenis van Noord-Brabant, Traditie en modernisering 1796-1890'*, (Amsterdam, 1996), pagina 61

gewoon was in die periode²⁵. Vooral op het platteland werd een restrictief voortplantingspatroon gehanteerd, omdat het moeilijk was de beschikbare landbouwgrond verder te verdelen²⁶. Doordat er in de volkstelling, met betrekking tot het platteland geen onderscheid gemaakt werd tussen kinderen en ongehuwde volwassenen en in de steden überhaupt niet tussen gehuwd en ongehuwd, is het niet mogelijk de exacte verhoudingen tussen de stad en het platteland in kaart te brengen. Echter, aangezien het totaal aantal inwoners van de steden nagenoeg gelijk is aan het totaal van gehuwden op het platteland, is het wel duidelijk dat er op het platteland aanzienlijk meer mensen woonden. Anders dan in de steden, waar de mensen bij elkaar woonden, kan de bevolking van het platteland niet als een eenheid gezien worden. Vanaf de Franse tijd was er veel aandacht besteed aan de infrastructuur in Brabant. Deze was vooral geënt op de bevordering van economische banden tussen Brabant en de zuidelijke Nederland en in mindere mate op personenverkeer. De drempel om te reizen lag hoog. Reizen per diligence was voornamelijk mogelijk voor welgestelde burgers, aangezien een rit van Den Bosch naar Breda f2,90 kostte²⁷. Voor een enkeling was reizen per paard een mogelijkheid, echter de meeste mensen hadden deze luxe niet en moesten te voet reizen, wat veel tijd en moeite kostte.

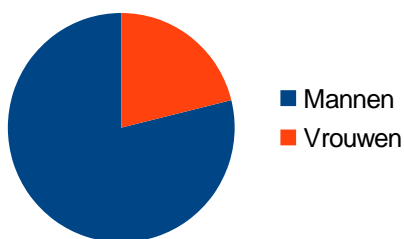
Omdat de volkstellingen niet toelaten concrete uitspraken te doen over leeftijd of over de huwelijksstatus, zal de totale bevolking van zowel de steden als het platteland in ogenschouw genomen worden met betrekking tot de gevonden data.

In de periode 1814-1838 werden 577 personen veroordeeld door het Hof van Assisen.

Hiervan kwamen 350 personen uit de plattelandsgemeentes en 227 uit de twee steden, respectievelijk 60% en 40% zoals te zien is in grafiek 3. Men zou kunnen stellen dat het platteland beduidend misdadiger is dan de steden, echter als deze twee cijfers in het licht van de totale bevolking gezet worden, is een andere conclusie te trekken. Op het platteland werden per duizend inwoners drie mensen veroordeeld door het Hof, terwijl dit in de stad zeven mensen waren. Daarbij moet gezegd worden dat, zoals in grafiek 2 in het eerste hoofdstuk te zien is, het platteland een grotere fluctuatie kende in misdaadaantal dan de steden, vanwege de

Grafiek 3

gevoelige agrarische sector. Desalniettemin kwamen, gemiddeld gezien, twee keer zoveel stedelingen in aanraking met justitie, althans met betrekking tot zware criminaliteit, dan de inwoners van het platteland.

Het verschil tussen criminele mannen en vrouwen was wel beduidend groter, terwijl in de gehele bevolking de man/vrouw verhouding nagenoeg gelijk was. In totaal werden 455 mannen en 122 vrouwen veroordeeld, dus slechts 20% van de zware criminaliteit was te wijten aan vrouwen. Deze 20% gold voor zowel de criminaliteit in de steden als op het platteland, zoals weergegeven in grafiek 5. De exacte aantallen veroordeelden mannen en vrouwen in dorpen en steden staan

Grafiek 4

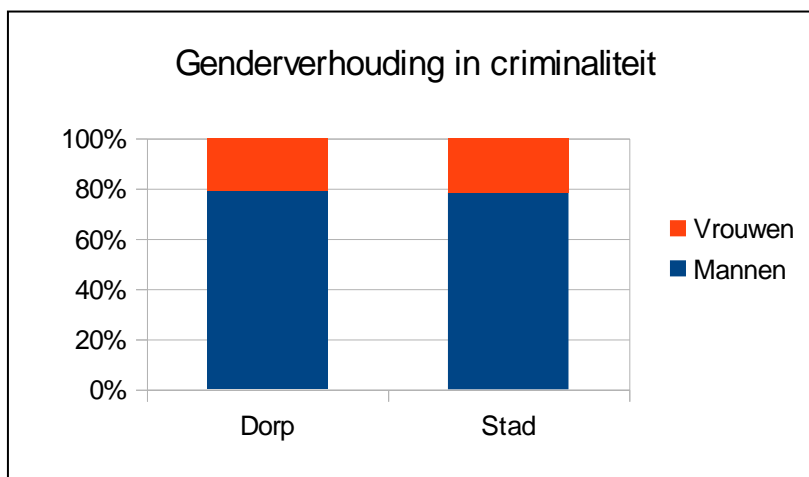
in tabel 3. Waar Manon van der Heijden in haar studie over criminele vrouwen in de Hollandse steden in de vroegmoderne tijd de helft van de criminaliteit aan vrouwen toeschreef, was de

25 H.F.J.M. Van den Eerenbeemt, 'Geschiedenis van Noord-Brabant, Traditie en modernisering 1796-1890', (Amsterdam, 1996), pagina 61

26 Ibidem pagina 62

27 Ibidem, pagina 156

verhouding aan het begin van de negentiende eeuw beduidend veranderd.

Grafiek 5

	Mannen	Vrouwen	Totaal
Dorp	277	73	350
Stad	178	49	227
Totaal	455	122	577

Tabel 3

Met betrekking tot leeftijd en gender was er procentueel gezien geen groot verschil tussen stad en dorp. Echter een paar opvallende zaken zijn toch noemenswaardig.

Criminaliteit Platteland			
	Man	Vrouw	Totaal
0-15	17	2	19
16-25	79	26	105
26-35	97	23	120
36-45	51	13	64
46-55	19	6	25
56-65	6	1	7
>65	-	-	-
Onbekend	8	2	10
Totaal	277	73	350

Tabel 4

Criminaliteit Steden			
	Man	Vrouw	Totaal
0-15	19	2	21
16-25	47	21	68
26-35	46	13	59
36-45	38	7	45
46-55	12	4	16
56-65	7	1	8
>65	2	-	2
Onbekend	7	1	8
Totaal	178	49	227

Tabel 5

De categorie 26-35 jaar heeft op het platteland onder mannen een ruime meerderheid, terwijl deze categorie in de steden nagenoeg gelijk is aan 16-25 jarigen. Een mogelijke verklaring hiervoor zou de aantrekkingskracht van de stad op jonge volwassen kunnen zijn. Zoals gezegd was de mogelijkheid om te groeien in de landbouw steeds moeilijker en zochten meer mensen hun geluk in de steden²⁸. Nog opvallender is dat, waar in de stad in het begin van de negentiende eeuw in deze leeftijdscategorie geen uitschieters zaten, het platteland wel een toename kende. In de periode 1817-1819 steeg op het platteland de criminaliteit in zowel de groep van 16-25 als van 26-35 jarigen beduidende, bij zowel mannen als vrouwen, in vergelijking met voorgaande periode. In de eerste groep steeg het aantal criminele vrouwen van 1 naar 10 en bij de mannen van 1 naar 14 en in de tweede groep was de stijging respectievelijk van 2 naar 8 en van 5 naar 22.

In hoofdstuk 1 is de agrarische crisis van 1816 al besproken als mogelijke oorzaak van de forse stijging van criminaliteit op het platteland in de jaren erna. Op de 16 tot 25 jarige mannen na, zou voor geen enkele groep gedurende de periode 1814-1838 een hoger of überhaupt gelijkwaardig aantal veroordeelden het Hof van Assisen verlaten.

In de periode 1835-1838 viel de stijging bij de mannen in de groepen 0-15 en 'onbekend' op als men naar de veroordeelde stedelingen keek. Deze stegen respectievelijk van 5 naar 8 en van 0 naar 6. De stijging van 5 naar 8 lijkt weinig maar op een totaal van 19 zijn beide cijfers ontzettend hoog. Aangezien er weinig Brabantse mannen zich (vrijwillig) aanmeldden om te strijden tegen de opstandige Belgen, kan de jeugdigheid van deze overtreeders niet verklaard worden omdat ze wees waren geworden of omdat ze een ouder moesten missen. Echter de aanwezigheid van de troepen in de steden had, zoals in hoofdstuk 1 al gezegd werd, wel een verstoring effect op het dagelijkse leven van de stadsbewoners, waardoor de jeugd in deze periode wellicht meer op zichzelf was aangewezen dan in voorgaande jaren.

De groep waarvan de leeftijd niet bekend was, dit gold zowel voor de stad als voor het platteland, bestond uitsluitend uit mensen die op de vlucht geslagen waren. Aangezien de naam en woonplaats wel in de archiefstukken terug te halen waren, was het niet geheel duidelijk waarom de leeftijd niet bijgevoegd was. Wellicht was dit niet per se van belang. In de gehele periode 1814-1838 werden acht stedeling veroordeeld bij verstek, omdat ze op de vlucht geslagen waren. Van deze acht werden zeven in de periode 1835-1838 veroordeeld, zes mannen en één vrouw. Nagenoeg alle personen werden, aangezien er geen verband tussen de zaken was anders dan dat ze gevlucht waren, veroordeeld voor fraude. In hoeverre dit toeval was, of iets te maken heeft met de oorlogssituatie, is lastig te zeggen. Op het platteland waren in totaal tien mensen gedurende de periode gevlucht, maar deze waren verspreid over de vierentwintig jaar. Dit hoge aantal gevluchte verdachten is wellicht te verklaren, doordat de plotselinge stijging in criminaliteit het politieapparaat overbelaste. Hoeveel politieagenten in 1830 in de steden aanwezig waren is niet duidelijk, maar aangezien Den Bosch in 1850 slechts zeven agenten telde, kunnen het niet veel geweest zijn²⁹.

28 H.F.J.M. Van den Eerenbeemt, *'Geschiedenis van Noord-Brabant, Traditie en modernisering 1796-1890'*, (Amsterdam, 1996), pagina 63

29 Ibidem, pagina 115

Hoofdstuk 3

De aard van criminaliteit is door eeuwen heen erg veranderd. In de eerste plaats was er een verandering van de perceptie op wat tot crimineel gedrag gerekend kon worden en hoe men dit kon bestrijden. In de Middeleeuwen en Vroeg Moderne Tijd was wetgeving voornamelijk gebaseerd op gewoonterecht. Elke aantasting van de politieke, morele of religieuze openbare orde werd bestraft met zware, repressieve straffen zoals lijfstraffen³⁰. Tijdens de Verlichting pleitten rechtsgeleerden voor verzachting van die repressieve maatregelen en humanisering van het strafrecht, een gedachtegoed dat verder uitgewerkt werd tijdens de Franse Revolutie³¹. Pas in de negentiende eeuw, in de nasleep van de Franse Tijd, met de ontwikkeling van de moderne staat en nationale codificaties, was een duidelijk breuk te zien in het strafrecht in vergelijking met de voorgaande periodes. Wellicht de grootste verandering was de geleidelijke afschaffing van lijfstraffen in Europa³².

De tweede verandering was de locatie. Voor de negentiende eeuw werd vooral het platteland bestempeld als gevaarlijk en crimineel. Dit perspectief veranderde in de negentiende eeuw door modernisering, industrialisering en verstedelijking met als gevolg de stigmatisering van de stad als een poel van criminaliteit³³. In hoofdstuk 2 is duidelijk gemaakt dat verhoudingsgewijs meer stedelingen veroordeeld werden dan bewoners van het platteland. In hoeverre dit, voor de regio rond Den Bosch, een breuk met de periode ervoor was, is echter door gebrek aan onderzoek, niet vast te stellen.

De laatste verandering verhiel zich tot de soort criminaliteit. Pierre Chaunu benoemde de ontwikkeling waarb ij vermogensdelicten op de lange termijn toenamen ten koste van geweldsdelicten, de *'violence-au-vol'*-theorie³⁴. Deze theorie was gebaseerd op de idee dat naarmate een maatschappij industrialiseerde, het eergevoel onder mannen, dat vaak de aanleiding was voor geweldsdelicten in de periode voor 1800, afnam terwijl mogelijke financiële onzekerheden, die een gevolg waren van het kapitalisme, een positief effect had op de vermogensdelicten. Daarnaast zorgde het kapitalistische gedachtegoed dat de bescherming van het eigen bezit en de vervolging van vermogensdelicten als belangrijker werd gezien dan de vervolging van andere delicten³⁵.

Ook voor dit onderzoek is de standaard categorisering gehanteerd van vermogens- en geweldsdelicten. De categorie vermogensdelicten bestaat uit; diefstal, inbraak, heling en fraude. De categorie geweldsdelicten is uitgebreider en bestaat uit; moord, moedwillige doodslag, mishandeling, bedreiging, brandstichting, geweld tegen de overheid en verkrachting. Hoewel deze laatste normaal onder zedendelicten zou vallen, waren er te weinig verkrachtingen in de periode 1814-1838 om hier een aparte categorie voor te maken. Wederom is er een onderscheid gemaakt in stad en platteland en in gender. Het totaal aantal veroordeelden was, zoals in hoofdstuk 2 naar voren kwam, 577, echter het totaal aantal delicten was 611. Dit verschil is te verklaren doordat sommige veroordeelden meerdere overtredingen begingen. Een inbraak die gepaard ging met bedreiging van de bewoners met een vuurwapen is zowel meegerekend bij vermogens- als bij geweldsdelicten. Dit gebeurde indertijd ook al en resulteerde in zwaardere straffen.

30 R. Martinage, *Histoire du droit pénal en Europe*, (Parijs, 1998), pagina 12

31 Ibidem, pagina 11

32 Ibidem, pagina 67

33 J.P.L. Burgers (2001), 'Onveiligheid in de Stad', *Justitiële verkenningen*, 27, pagina 25-26

34 P.C. Spierenburg (1981), 'Criminele geschiedenis – een literatuur overzicht', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, (7) pagina 253-258

35 M.F. Van Dijk (2006), 'De stad als onafhankelijke variabele en centrum van moderniteit. Langetermijntrends in stedelijke en rurale criminaliteitspatronen in de Nederland (1300-1800)', *Stadsgeschiedenis*, (1) pagina 7-26

Soort Misdaad Mannen						
	Gewelddelicten		Vermogensdelicten		Overige	Totaal
	Stad	Dorp	Stad	Dorp		
1814-1816	3	7	10	17	0	37
1817-1819	8	9	20	55	1	93
1820-1822	4	4	17	27	1	53
1823-1825	6	17	21	19	0	63
1826-1828	4	11	17	10	0	42
1829-1831	3	16	21	27	0	67
1832-1834	2	14	9	13	0	38
1835-1838	11	21	35	24	1	92
Totaal	41	99	150	192	3	485

Tabel 6

Soort Misdaad Vrouwen					
	Gewelddelicten		Vermogensdelicten		Totaal
	Stad	Dorp	Stad	Dorp	
1814-1816	0	0	10	7	17
1817-1819	0	2	4	22	28
1820-1822	0	0	13	7	20
1823-1825	0	0	7	8	15
1826-1828	0	1	5	2	8
1829-1831	0	0	2	10	12
1832-1834	0	1	5	2	8
1835-1838	0	2	8	8	18
Totaal	0	6	54	66	126

Tabel 7

In tabel 6 en 7 staan respectievelijk de soort misdaad van mannen en vrouwen. Bij de mannen valt op dat het verschil in gewelddelicten in steden en op het platteland groot was. Op het platteland werd meer dan twee keer zo vaak geweld gebruikt of gedreigd om geweld te gebruiken, dan in de steden. Van het 291 delicten in de dorpen, hadden 99 met geweld te maken, 35%. In de stad was dit aandeel slechts 21%. Vooral in de periode na 1823 was een sterke toename van geweld op het platteland. Het is lastig te bepalen waarom deze stijging in dit jaar plaatsvond, aangezien er geen choquerende verandering plaatsvonden. Wellicht is het een uiting van de opeenstapeling van onvrede over het economische beleid van Willem I dat voor een toename in gewelddelicten zorgde, echter nog geen empirisch bewijs kan deze claim ondersteunen. Het Brabantse platteland had aan het begin van negentiende eeuw het gewelddadige karakter van het platteland nog niet verloren. Men was niet genoodzaakt, zoals in de vroegmoderne tijd, gewapend door het platteland te trekken vanwege de bendes die hier de dienst uitmaakte³⁶. Opvallend bij de vrouwen was dat geweld haast niet voorkwam. Van de 126 delicten waren slechts zes gerelateerd aan geweld en deze vonden allemaal op het platteland plaats. Malcolm Feeley en Deborah Little beargumenteren dat in de periode 1687-1912 het aandeel van vrouwen in criminaliteit langzaam afnam door toenemende grip van mannen op het privé-domein³⁷.

Als logisch gevolg had de stad procentueel gezien meer vermogensdelicten, ondanks de sterke stijging in de crisisjaren op het platteland. Waar de boeren in zekere mate zelfvoorzienend waren, moesten stedelingen veel zelf aanschaffen. Het is geen gekke gedachte dat hierdoor stedeling misschien eerder geneigd waren iets te stelen. Daarnaast waren de steden economische centra. In de eerste helft van de negentiende eeuw kwamen er in Den Bosch, per week, 2000 vrachtkarren binnen. Gedurende de negentiende eeuw werden geen verkeerstellingen gehouden, dus wat het aandeel van het verkeer naar Den Bosch in het totale verkeer was, is niet te zeggen, maar

36 F. Egmond, 'Between town and countryside: organized crime in the Dutch Republic', in Johnson and Monkkonen, *The civilization of crime*, 138-149

37 M. M. Feeley and D. L. Little (1991), *The Vanishing Female: The Decline of Women in the Criminal Process, 1687-1912*, 'Law & Society Review', (257) 19, pagina 746

2000 karren per week lijkt aan te geven dat dit aandeel groot was³⁸.

Bij vermogensdelicten was het aandeel van vrouwen in steden en op het platteland gelijk. Beide waren namelijk 25%. De verklaring hiervoor is wel anders. De meeste vrouwen op het platteland werden veroordeeld voor heling; het bewust doorverkopen van gestolen goederen. Vaak waren hierbij de echtgenoot of familieleden betrokken, die de vrouw de gestolen goederen leverden. In de steden stalen vrouwen meer op hun werkplaats. Een groot deel van de veroordeelde vrouwen in de stad was werkzaam als dienstbode. Dit verklaart ook waarom de leeftijdscategorie 16-25 bij veroordeelden vrouwen in de stad zo hoog was, zoals te zien in tabel 5 in het vorige hoofdstuk.

38 H.F.J.M. Van den Eerenbeemt, *'Geschiedenis van Noord-Brabant, Traditie en modernisering 1796-1890'*, (Amsterdam, 1996), pagina 157

Conclusie

Voordat de conclusie uiteengezet wordt, nog een belangrijk aandachtspunt. De gegevens uit de database geven slechts een deel van de daadwerkelijke misdaad uit de periode 1814-1838 weer. Net als vandaag de dag was er een aanzienlijk aantal misdaden die, of niet gerapporteerd werden, of onopgemerkt bleven. Het gebrek aan informatie over deze *'Dark Numbers'* zijn scheuren in het fundament van elke conclusie die door historische criminologen gemaakt worden. Desalniettemin betekent dit niet dat er niets over criminaliteit in het verleden te zeggen valt. In hoofdstuk 1 is Noord-Brabant in de historische context van de periode gezet. Zowel de agrarische crisis van 1816-1817 als de oorlog met België vanaf 1830, met inkwartiering van het leger als gevolg, lieten zien dat het geen gemakkelijke periode voor de inwoners was en dat men zich genoodzaakt zag om zich tot criminaliteit te wenden.

In hoofdstuk 2 is dieper op de verschillen tussen stad en platteland ingegaan. Verhoudingsgewijs kwamen stedelingen meer dan twee keer zo vaak in aanraking met justitie dan inwoners van het platteland. Daarnaast waren de mannen oververtegenwoordigd in de vonnissen. Echter procentueel gezien was er geen verschil in gender tussen steden en het platteland. Het verschil zat vooral, zoals in hoofdstuk 3 naar voren kwam, in de soort misdaad. Op het platteland werd meer geweld gebruikt dan in de steden, waar juist het aantal vermogensdelicten hoger lag. Hier was wel duidelijk een verschil in gender te zien, namelijk dat vrouwen beduidend minder gewelddadig waren dan de mannen. Vrouwen hielden zich bijna uitsluitend met vermogensdelicten bezig. Het verschil tussen vrouwen op het platteland en in de steden was voornamelijk dat de eerste groep veelal gestolen goederen doorverkocht, terwijl de andere groep, voornamelijk door het groot aantal dienstbodes in steden, actief stal van hun werkgever. Het groot aantal vermogensdelicten in verhouding met gewelddelicten is wellicht een indicatie van de modernisering van de staat. Hierover is nog genoeg ruimte voor verder onderzoek. Ook de veranderende houding met betrekking tot vermogensdelicten zou verder onderzocht kunnen worden. Tijdens dit onderzoek zijn al mogelijke aanwijzingen gevonden voortkomend uit het grote verschil in vonnis tussen geweldsdelicten en vermogensdelicten. Een uitgebreider onderzoek zou wenselijk zijn.

Bijlage

De Database

Voor dit onderzoek heb ik de vonnisboeken van het Hof van Assisen in Den Bosch geraadpleegd. Deze archiefstukken liggen in het Brabants Historisch Informatie Centrum, welke ook gevestigd is in Den Bosch. In totaal zijn er tien vonnisboeken die de periode 1813-1838 beslaan. Het eerste boek heb ik niet kunnen gebruiken omdat de vonnissen hierin nog in het Frans opgeschreven werden. In de resterende negen boeken zijn een totaal van 1.324 vonnissen opgetekend. Van de 1.324 vonnissen uitgesproken in Noord-Brabant door het Hof van Assisen hadden 464 uitspraken, meer dan een derde, betrekking op het gebied dat ik onderzoek. Vanwege het feit dat één vonnis meerdere personen kon bevatten, is het totaal aantal veroordeelde hoger uitgevallen, namelijk 577 personen. Daarnaast kwam het ook voor dat één persoon meerdere strafbare feiten gepleegd had. Dit brengt het totaal van strafbare feiten op 611. In de uitwerking van mijn onderzoek kan er dus enige discrepantie zijn tussen het aantal vonnissen, veroordeelden en misdaden. Omdat de vonnisboeken niet evenredig verdeeld waren over een zelfde aantal jaren, sommige boeken behelsden twee jaar, drie jaar of zelfs vier jaar, heb ik de vonnissen opnieuw verdeeld in periodes van drie jaar. Dit om te voorkomen dat er een scheef beeld van de gegevens zou ontstaan.

De vonnissen kenden een standaard opzet, die in eerste instantie nog geheel met de hand geschreven werd. Pas na 1830 werden deze vervangen door gedrukte formulieren die ingevuld konden worden. De volgende informatiepunten waren nuttig voor mijn onderzoek. In de eerste plaats de persoonsgegevens, vooral de leeftijd en woonplaats waren hier van belang. Hoewel er maar twee steden in de regio waren, namelijk Den Bosch en Tilburg, waren er een dertigtal dorpen.

Vervolgens werd de tenlastelegging beschreven. Deze waren verre van gedetailleerd. Deze bronnen zijn dus niet geschikt voor kwalitatief onderzoek. In uitzonderlijke gevallen werden details over gestolen goederen of beweegredenen gegeven, maar deze kwamen zo zelden voor dat geen onderzoek hierop zou kunnen steunen.

Opvallend is dat de strafeis van de procureur-crimineel in alle gevallen vermeld werd en dat deze, enkele uitzonderingen daargelaten, altijd de hoogst mogelijke straf eiste.

Ook beschreven in de vonnissen was de opsomming van de wetsartikelen die mogelijkwerwijs van toepassing waren op de desbetreffende zaak. Dit geeft niet alleen inzicht in het juridische aspect van het rechtssysteem, maar laat ook een zekere mate van professionalisering zien aangezien de verdachte duidelijk gemaakt werd waarop de rechtbank zich beriep.

De vonnissen sluiten af met de uitspraak en de daaraan verbonden straf. Standaard voor veroordeelden was dat zij verantwoordelijk werden gesteld voor de proceskosten en deze moesten betalen. In enkele gevallen, een trend die vooral in de laatste jaren van deze periode terug kwam, was dat door verzachtende omstandigheden de uitgesproken straf veel lager uitviel dan de geëiste straf. Dit had mogelijkwerwijs te maken met veranderende perspectieven op gender, aangezien dit vaak voor leek te komen bij vrouwen dan bij mannen, of strafrecht in het geheel.

Volkstelling 1795	
	Inwoners
Den Bosch	12627
Tilburg	8532
Totaal	21159
Aarle-Rixtel	1015
Almkerk	
Beek en Donk	1082
Berlicum	1603
Besoyen	
Best	
Boekel	
Bokhoven	
Boxtel	2635
Breugel	559
Capelle	
Demen	
Dinther	1104
Dongen	2089
Drunen	
Dussen	
Elshout	
Emmikhoven	
Empel	400
Engelen	
Erp	1710
Esch	279
Geertruidenberg	
Geffen	852
Gemert	
Gemonde	
Giessen	
Goirle	903
Grave	1573
s Gravenmoer,	
Haaften	
Haaren	1046
Heesch	1277
Heeswijk	706
Hedel	
Helvoirt	1140
Herpen	
Herpt en Bern	
Heusden	
Hilvarenbeek	1866
Liempde	914
Lieshout	826
Lith	1019
Lithoijen	520
Loon op Zand	3290
Megen	
Moergestel	1093
Nederhemert	
Neerlangel	
Nieuwkuijk	818
Nistelrode	1533
Nuland,	
Oirschot	4855
Oisterwijk	1316
Oss	2766
Raamsdonk	
Rosmalen	1122
Schijndel	3116
Sint-Michielsgeste	1910
Sint-Oedenrode	2811
Sprang	
Uden	
Udenhout	1675
Veen	
Veghel	2872
Vlijmen	
Vught	1343
Waalwij	1408
Waardhuizen	
Waspik	
Well	
Woudrichem	
Zaltbommel	
Totaal	57046

Volkstelling 1830									
	Mannen				Vrouwen				Totaal
	Ongehuwd	Gehuwd	weduwnaar	Onbekende status	Ongehuwd	Gehuwd	weduwen	Onbekende status	
Den Bosch				10424				10065	20489
Tilburg				5627				6099	11726
Totaal				16051				16164	32215
Aarle-Rixtel	420	176	39		416	176	56		1283
Almkerk	466	206	27		434	205	51		1389
Beek en Donk	404	189	15		432	187	48		1275
Berlicum	758	310	41		700	311	102		2222
Besoyen,	332	138	41		268	139	37		955
Best,	588	259	50		598	261	87		1843
Boekel	768	322	56		689	324	97		2256
Bokhoven	64	25	8		75	25	15		212
Boxtel	1271	564	94		1377	563	144		4013
Breugel									
Capelle,	647	285	38		532	286	74		1862
Demmen	186	79	9		183	80	18		555
Dinther	501	224	38		463	225	74		1525
Dongen	1009	461	79		1066	460	124		3199
Drunen,	700	282	41		606	283	96		2008
Dussen,	659	285	45		591	287	97		1964
Elshout,	270	109	20		260	109	25		793
Emmikhoven,	327	171	20		316	167	44		1045
Empel	163	74	12		138	62	18		467
Engelen,	102	50	11		148	54	8		373
Erp	682	301	48		726	302	96		2155
Esch	153	58	13		146	58	19		447
Geertruidenberg,				758				800	1558
Geffen	353	132	28		350	133	50		1046
Gemert,									
Gemonde,									
Giessen,	148	66	6		111	67	15		413
Goirle	375	179	27		367	179	40		1167
Grave				1458				1375	2833
s Gravenmoer,	278	123	18		265	122	40		846
Haaften,									
Haaren	551	200	28		414	200	55		1448
Heesch	623	251	46		535	251	53		1759
Heeswijk	300	131	31		301	127	45		935
Hedel,									
Helvoirt	461	194	32		444	195	75		1401
Herpen,	507	227	31		520	227	83		1595
Herpt en Bern,	143	63	12		131	62	14		425
Heusden,				824				1010	1834
Hilvarenbeek	728	358	50		816	358	74		2384
Liempde	435	193	30		375	193	51		1277
Lieshout	414	167	25		356	167	46		1175
Lith	377	188	26		372	189	53		1205
Lithoijen	212	106	18		217	106	29		688
Loon op Zand	1584	742	104		1530	741	182		4883
Megen,	580	248	45		605	249	83		1810
Moergestel	392	170	28		349	170	55		1164
Nederhemert,									
Neerlangel,									
Nieuwkuijk	412	168	27		388	165	57		1217
Nistelrode	710	322	47		660	322	75		2136
Nuland,	284	123	19		248	123	15		812
Oirschot	1322	519	95		1373	517	171		3997
Oisterwijk	613	294	41		657	294	91		1990
Oss	1239	549	65		1271	552	168		3844
Raamsdonk,	1001	397	66		970	399	133		2966
Rosmalen	616	262	32		570	261	56		1797
Schijndel	1326	568	125		1317	568	160		4064
Sint-Michielsgeste	976	381	56		771	381	108		2673
Sint-Oedenrode	1367	517	97		1333	518	165		3997
Sprang,	497	259	31		439	263	56		1545
Uden,	1685	816	107		1664	818	238		5328
Udenhout	666	283	30		670	284	88		2021
Veen,	255	136	15		295	137	28		866
Veghel	1273	532	115		1354	529	165		3968
Vlijmen,	864	364	58		843	364	84		2577
Vught	795	345	41		721	345	143		2390
Waalwijk	906	415	57		861	412	99		2750
Waardhuizen, e Emmikhoven									
Waspik,	791	356	57		769	354	91		2418
Well,									
Woudrichem	382	103	18		382	194	51		1130
Zaltbommel									
Totaal	36911	16015	2529	3040	35778	16100	4615	3185	118173

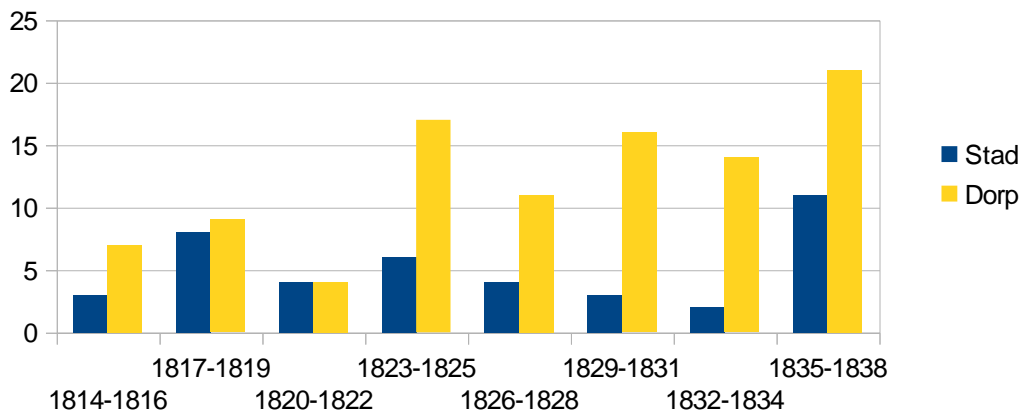
Misdaad Mannen Dorp									
	0-15	16-25	26-35	36-45	46-55	56-65	>65	Onbekend	Totaal
1814-1816	-	1	5	9	5	-	-	-	20
1817-1819	6	14	22	11	6	3	-	2	64
1820-1822	2	8	7	5	6	1	-	2	31
1823-1825	1	15	10	6	2	-	-	-	34
1826-1828	2	8	9	7	-	-	-	-	26
1829-1831	4	8	18	6	-	1	-	1	38
1832-1834	-	9	14	2	-	-	-	1	26
1835-1838	2	16	12	5	-	1	-	2	38
Totaal	17	79	97	51	19	6	-	8	277

Misdaad Mannen Stad									
	0-15	16-25	26-35	36-45	46-55	56-65	>65	Onbekend	Totaal
1814-1816	-	5	2	3	2	1	1	-	14
1817-1819	2	11	5	3	1	1	1	1	25
1820-1822	1	3	8	4	1	1	-	-	18
1823-1825	2	6	8	5	1	1	-	-	23
1826-1828	1	4	8	6	2	-	-	-	21
1829-1831	-	10	5	8	-	-	-	-	23
1832-1834	5	-	2	3	1	-	-	-	11
1835-1838	8	8	8	6	4	3	-	6	43
Totaal	19	47	46	38	12	7	2	7	178

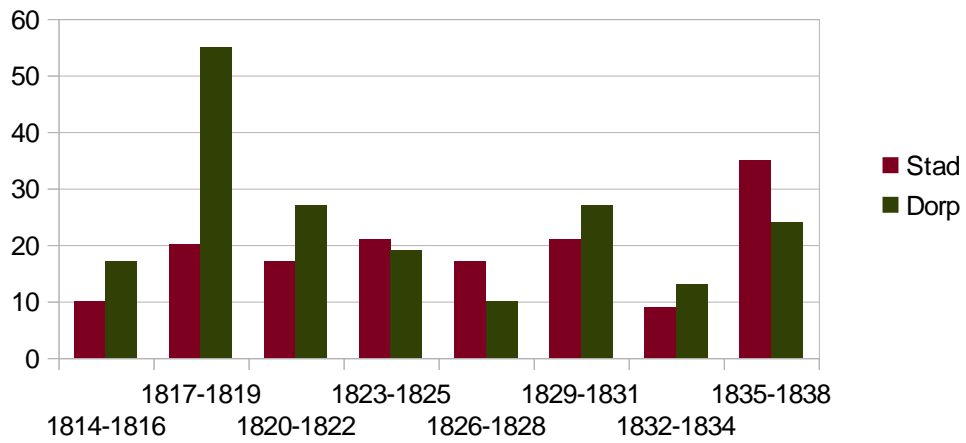
Misdaad Vrouwen Dorp									
	0-15	16-25	26-35	36-45	46-55	56-65	>65	Onbekend	Totaal
1814-1816	-	1	2	2	1	-	-	-	6
1817-1819	-	10	8	4	1	-	-	-	23
1820-1822	-	4	2	-	2	-	-	1	9
1823-1825	-	2	3	1	1	1	-	-	8
1826-1828	-	1	1	1	-	-	-	-	3
1829-1831	-	2	4	3	-	-	-	1	10
1832-1834	-	2	1	-	-	-	-	-	3
1835-1838	2	4	2	2	1	-	-	-	11
Totaal	2	26	23	13	6	1	-	2	73

Misdaad Vrouwen Stad									
	0-15	16-25	26-35	36-45	46-55	56-65	>65	Onbekend	Totaal
1814-1816		7			1	1			9
1817-1819		2	3	1	1				7
1820-1822		5	1	1					7
1823-1825		1	3	1	2				7
1826-1828	1	2	1	1					5
1829-1831		1	1	1					3
1832-1834		2	1	2					5
1835-1838	1	1	3					1	6
Totaal	2	21	13	7	4	1	-	1	49

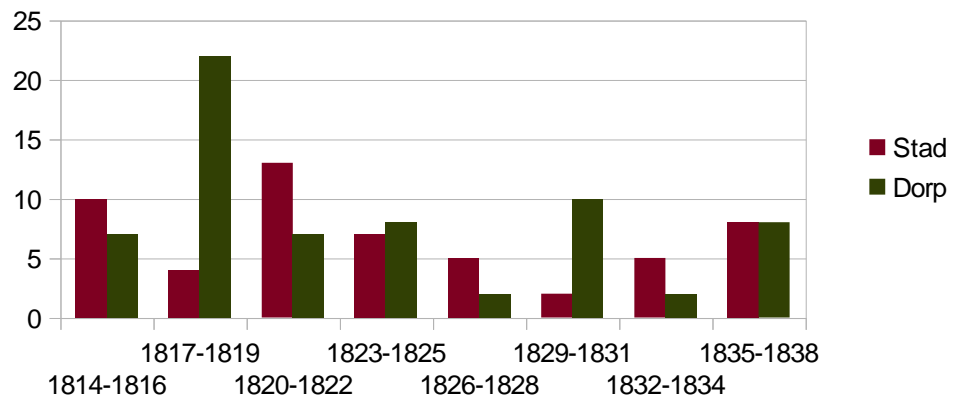
Geweldsdelicten Mannen

Vermogensdelicten Mannen

Vermogensdelicten Vrouwen

Bibliografie

- W. Bongers, *Criminality and Economic Conditions*, (Amsterdam, 1905)
- J.P.L. Burgers (2001), 'Onveiligheid in de Stad', *Justitiële verkenningen*, 27
- M.F. Van Dijck (2006), 'De stad als onafhankelijke variabele en centrum van moderniteit. Langetermijntrends in stedelijke en rurale criminaliteitspatronen in de Nederland (1300-1800), *Stadsgeschiedenis*', (1)
- H.F.J.M. Van den Eerenbeemt, *Geschiedenis van Noord-Brabant, Traditie en modernisering 1796-1890*, (Amsterdam, 1996),
- H.F.J.M. Van den Eerenbeemt, *Vreemde militairen in een gesloten samenleving*, (Tilburg, 1986)
- F. Egmond, 'Between town and countryside: organized crime in the Dutch Republic, in Johnson and Monkonnen, *The civilization of crime*,
- N. Elias, *Über den Prozeß der Zivilisation*, (Duitsland, 1939)
- M. M. Feeley and D. L. Little (1991), The Vanishing Female: The Decline of Women in the Criminal Process, 1687-1912, *Law & Society Review*, (257) 19,
- M. Van Der Heijden, *Misdadige Vrouwen: criminaliteit en rechtspraak in Holland in 1600-1800*, (Amsterdam, 2014)
- W.G.M. Van der Heijden, *Noord-Brabant in de negentiende eeuw – een institutionele handleiding* (Hilversum, 1993),
- E Hoffman, *Noord-Brabant en de opstand van 1830*, (Tilburg, 1974),
- C. Lombroso, *Uomo Delinquente*, (Milaan, 1876)
- R. Martinage, *Histoire du droit pénal en Europe*, (Parijs, 1998)
- S. Pinker, *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined*, (New York, 2011)
- John Post (1970), "The Economic Crisis of 1816-1817 and Its Social and Political Consequences", *The Journal of Economic History* 30 (1):
- L.G.J. Verberne, *Noord-Brabant in de Negentiende eeuw tot omstreeks 1870*, (1947, Nijmegen),
- G Walker, *Crime, Gender and Social Order in Early Modern England*, (Cambridge, 2003)
- H. Zehr, *Crime and the Development of Modern Society; Patterns of Criminality in Nineteenth Century Germany and France*, (Londen, 1976)